

ובמקרה ההפוך, שהיה עני בשעת הנדר ועתה העשיר מעט ועדיין אינו יכול לשלם ערך מלא – כתבו המנחת-חינוך (שנ"ט) והזבח-תודה (דלא כהרש"ש), שחייב לשלם כפי מה שמשגת ידו עתה.

עני והעשיר – אשר תשיג יד הנדר. פירוש, תשיג ידו משמע בשעת נתינה; **עשיר והעני – על פי אשר תשיג** – דרש מ'על פי' שהפה שנדר, באותה שעה הרי השיגה ידו (עפ"י רבנו גרשום ועוד). ועל כן בקרבן מצורע ובעולה ויורד לא נאמר 'על פי' אלא לשון 'תשיג ידו' – שהכל תלוי שם בשעת הנתינה (משך חכמה).

ברבנו גרשום מובאת גרסה אחרת, וכן היא בילקוט (וכ"מ ברש"י): 'עני והעשיר – על פי אשר תשיג יד...'. עשיר והעני – עפ"י אשר תשיג יד הנדר. וכתב בזבח תודה שהיא גרסה מכוונת יותר. ואולם לפירוש המש"ח גרסתנו מיושבת שפיר.

דבר הגורם לו טהרה ומאי ניהו צפורים. נראה, משום שכתוב בהבאתם וטהרו (רש"ש כריתות ט:).

דף יח

דאה סיאה של בני אדם עומדין... – ע' בשבועות לה. [על חילופי א'-ע' ע' במובא בריש מסכת עבודה זרה].

זהאיכא שכירות – שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. יש לדייק מכך שלא אמרו 'אינה לשכירות אלא לבסוף', שגם כפי ההנחה שישנה לשכירות מתחילה ועד סוף וכל רגע ורגע מתחייב לו פרוטה [וכן היא מסקנת הש"ס בכמה מקומות], כיון שמכל מקום אינה משתלמת אלא לבסוף, עדיין קורא אני בו 'לא השיגה ידו'.

ולפי זה נראה שהוא הדין לענין הלוואות שהלוה לאחרים לזמן קצוב [ואפשר שהוא הדין לסתם הלוואה שהיא לשלשים יום], נידון כעני כיון שאין הכסף ברשותו, וכדין שכירות (עפ"י זבח תודה). ויש מי שכתב לחלק בין שכירות להלוואה (ע' מעשה חושב. וע' מקדש יחזקאל).

הא מני רבי אליעזר היא דתנן ר"א אומר: אם היה איכר נותן לו צמדו, וחמר – נותן לו חמורו. אף על פי שכן סתמה משנתנו – אין הלכה כן אלא כדעת חכמים להלן שאין משאירים בידו כלים הללו. והלא סתם ואחר כך מחלוקת – אין הלכה כסתם (עפ"י רמב"ם; לקוטי הלכות. וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"ד קלב).

יכול נקיש ערכין לדמים שיתן כשעת נתינה. פרושו המפרשים: אדם הנודר 'דמי פלוני עלי', כוונתו לפי שוויו בשעת השומא [וזהו 'שעת נתינה' שאמרו כאן], ולא כפי מה ששוה בשעת הנדר, שהרי אין ידוע כעת וגם לא יודוע בודאות מה היה שוויו בשעה שנדר, הלכך לא מחית איניש נפשיה לספיקא. ואולם בערכין היות והתשלום קצוב וקבוע ואינו משתנה בשומא, מן הסברה יש לילך לפי שעת הנדר, אלא שעלה על הדעת להקיש ערכין לדמים ולילך אחר שעת נתינה, קמשמע לן קרא כערכך יקום – אינו נותן אלא כזמן הערך (עפ"י שפת אמת. וע' גם בחזו"א כט,ה). התוס' כתבו שזה שבדמים נותן כשעת נתינה – אינו מן הסברה אלא יש על כך שום לימוד מקרא. ורבנו גרשום הביא את הכתוב ונתן את הערכך ביום ההוא. דרך נוספת – ע' בספר אור שמח ערכין א, יג.

נדר דמי בהמה, ומתה – מובא בתוספתא שחייב לשלם, ולא כאדם שאין לו דמים כשמת. ובזבח תודה כתב להסתפק האם ניתן כדמי בהמה בשעת הנדר או דמי הנבלה. וכצד זה האחרון נטה החזו"א (כט,ה-ו וע"ש בסק"ט), שגם בדמי בהמה או כלים הולכים אחר שעת נתינה.

הן אם עשה שנת ששים כלמטה ממנה להחמיר נעשה שנת חמש ושנת עשרים כלמטה ממנו להקל, תלמוד לומר שנה שנה לגזירה שוה... וכיון שידענו מגזירה שוה ששנת חמש ושנת עשרים נידונות כלמטה אף להקל, שוב יש ללמוד ב'מה מצינו' ליום שלשים, שגם הוא נידון כלמטה (עפ"י שפת אמת וז"ת ועוד). ומיד כשנכנס ליום השלשים ואחד – נערך (זבח תודה).

(ע"ב) איבעית אימא שאני סימנים דגופו מסימנים דראשו – וכיון שמראשו אינו בכלל, גם רגליו אינם בכלל, שיש להשוות 'מ...' ו'עד' זה לזה, או ששניהם בכלל או ששניהם אינם בכלל. [אך קשה על כך מערכין, ש'עד' בכלל ו'מבן חמש' אינו בכלל]. ולפי זה יתכן לפרש גם ב'איבעית אימא לכל מראה עיני הכהן' היינו לאפוקי רגליו, שבין האצבעות הוא בית הסתרים, וכיון שרגליו אינם בכלל, גם ראשו אינו בכלל. ואפשר גם לפרש שאין כאן שני תירוצים אלא תירוץ אחד על ראשו ותירוץ אחד על רגליו. וכן משמע במסכת נגעים ת,ה-ו (עפ"י שפת אמת).

*

'... ושבעים שני האדם הם דוגמת שבעת ימי המעשה, ומשנת חמשים עד ששים – דוגמת מעלי שבתא דבו עיקר ההכנה לשבת, לזכות לקדושה דקבוע וקיימא גם בשביתה ממעשה והשתדלות, והוא בימי הזקנה מששים ועד שבעים, ששובת מהשתדלות ועבודה בפועל כל כך, וכדאשכחן בערכין דמן עשרים עד ששים הוא בערך שוה, ובן ששים ומעלה פחות מערך של בן חמש בזכרים, והוא מפני חולשת כחותיו ופעולותיו. אבל כפי טרחו בערב שבת ובימי המעשה שלו, כך הש"י משפיע לו קדושה יתירה מלמעלה בלב באותן עשר שני הזקנה, בלא השתדלותו, על דרך קדושת השבת בימים, להזוכים לטעום כל אחד לפי מה שהוא. והזוכה לגבורות שמונים שנה, באותן עשר שנה הקדושה שבלב גוברת בו עוד יותר להיות דוגמת קדושת שבת שבתון דיום הכפורים, תרעא דחירו, כשנת היובל אחר שבע שבתות שנים...'.
(מתוך 'ישראל קדושים' ח ד"ה כ)

'... הסכום נקבע כאן בסולם כללי על פי המין ועל פי הגיל. שנות החיים מחולקות לארבע תקופות: משעבר החודש הראשון ועד עבור השנה החמישית; מאז ועד עבור שנת העשרים; מאז ועד עבור שנת הששים; מאז ועד סוף החיים.

ערכו של הזכר בגילים אלה הוא: חמשה, עשרים, חמשים, חמשה-עשר שקל; ערכה של הנקבה: שלושה, עשרה, שלושים, עשרה שקלים. קביעות אלה ודאי לא נעשו בשרירות ללא טעם. הן מתעלמות מייחודה הגופני, הרוחני, המוסרי והחברתי של אותה נפש, והן משתנות רק על פי מין וגיל; ומכאן שהן מבטאות ענין השוה בכל הנפשות, והמשתנה רק על פי גיל ומין. זאת ועוד: מדובר כאן בערך נפשות לה"י; בהערכה הלאומית של הנפשות לה' ולמקדשו; ונראה מכאן

שהענין המשותף לכל הנפשות – המשתנה רק על פי גיל ומין – נוגע ליחסן לה' ולמקדשו. אם אין אנחנו טועים, אין לך ענין המשותף לכל הנפשות מבחינת יחסן לה' ולמקדשו – והמשתנה רק על פי גיל ומין – אלא הייעוד ותפקיד החיים שניתן לכל נפש. ועל פי זה לבאר את משמעות המספרים האלה, העולים ויורדים כאן על פי מין וגיל.

נשוה את המספרים שנקבעו לזכר: חמשה, עשרים, חמישים, חמשה-עשר – למספרים שנקבעו לנקבה: שלושה, עשרה, שלושים, עשרה. נזכור שסכום הערך המלא של איש מבוגר – מגיל עשרים עד ששים – הוא חמישים שקל; ואילו סכום הערך המלא של אשה מבוגרת הוא שלושים שקל; ושני המספרים האלה – שלשים וחמישים – הם פי עשרה כערך הילד והילדה; שהרי ערכם של אלה מתחיל בשלושה ובחמשה. נראה לנו אפוא, שלא נטעה אם נאמר כך: המפתח לסולם זה הוא במספרים שלושה, חמשה ועשרה; שלושה הוא החותמת של ייעוד חיי הנקבה; חמשה הוא החותמת של ייעוד חיי הזכר; ואילו עשרה הוא אות להשלמה ולשלמות. מעיזים אנחנו לשער: הבית והמשפחה – איש, אשה וילד – מיוצגים על ידי מספר שלוש; ואילו החברה מיוצגת על ידי מספר שנים, וכעין זה מצאנו פעמים רבות בתורה. נמצא, שהמשפחה והחברה כאחת באות לידי ביטוי על ידי מספר חמש. אם אין זה רחוק מן האמת, הרי מספר שלוש הוא החותמת של ייעוד האשה; המשפחה והבית; ואילו מספר חמש הוא החותמת של ייעוד האיש; המשפחה והחברה. בשני המספרים האלה, המציינים את ייעוד האיש והאשה, מתחיל הערך של הילד והילדה; וערך זה קבוע להם עד שיגיעו לכלל חינוך – עם עבור שנתם החמשית. משעברה השנה החמשית ועד עבור שנת העשרים הרי אלו שנות החינוך וההשלמה לקראת הייעוד. השלמת האשה היא במישור אחד – השלמה לקראת הבית; והחותמת שלה היא עשר. השלמת האיש היא בשני מישורים – השלמה לבית ולחברה; והחותמת שלה היא עשרים. משעברה שנת העשרים ועד עבור שנת השישים הרי אלו שנות ההגשמה המלאה של ייעוד האיש והאשה. החותמת שלה – ביחס לייעוד האשה – היא מכפלה של עשר ושלוש; שלושים; ואילו ביחס לייעוד האיש זו מכפלה של עשר וחמש: חמישים. משעברה שנת השישים ועד סוף החיים הרי אלו שנות הזיקנה: השנים של קציר החיים. פעילות הפרט סוקרת בסיפוק את בניין החיים שהושלם; הפעילות בתחום החברה סוקרת, לפחות, תרומה הגונה לכלל. משום כך החותמת של זיקנת האשה – שפעילותה היא בתחום הפרט – היא מספר של שלמות: עשר; ואילו החותמת של זיקנת האיש – שפעילותו היא בתחום הפרט וגם בתחום החברה – היא מספר של שלמות גמורה ושל שלמות לחצאין: עשר ועוד חמש, שהם חמש עשרה' (פירוש רש"י הירש זצ"ל, בחקתי).

דף יט; פרק חמישי

הא לא פירש, פטר נפשיה בכל דהו – כדרחבה, דאמר רחבה: באתרא דתקלי כופרא פטר נפשיה אפילו בכופרא. פשיטא...' הלחם-משנה (ערכין ב,ז. וכן נקט בתפארת ישראל) צדד לומר שזה דוקא כאשר מפרש שכך היה בדעתו, אבל בסתם אין יכול לפטור עצמו בדבר זול שהרי הלכה ערוכה היא (בנדרים יח:), סתם נדרים להחמיר.

ובזבח תודה השיג על כך, ודעתו שלעולם מביא מן הדבר הפחות הרגיל להישקל באותו מקום, אלא אם